

סדר קבלת שבת

הרב מנחם מן

ראשי פרקים

ה. לכה דודי	א. מהי קבלת שבת
ו. מזמור שיר ליום השבת	ב. את מה מקבלים בקבלת שבת
ז. קרבה אל נפשי גאלה	ג. נוסח קבלת שבת
ח. השמחה והשירה בקבלת שבת	ד. מזמור לדוד – מזמור מתן תורה

א. מהי קבלת שבת

נהגו ישראל בדורות האחרונים להתחיל את תפילת ליל שבת בסדר של "קבלת שבת" הכולל מזמורים ואת הפיוט "לכה דודי". בסימנים רס"ז, רס"ח עוסק השו"ע בתפילת ערבית של ליל שבת, ושם לא מוזכר כלל נוסח זה של קבלת שבת. חלקים מנוסח קבלת שבת כפי שנהוג היום מופיעים בשני סימנים אחרים, שלא קשורים לתפילה. המקום הראשון הוא סימן רס"ג שבו דן השו"ע על רגע הפרישה ממלאכה. שם מופיע "מזמור שיר ליום השבת" כ'רגע' שבו מקבלים את השבת ופורשים מאיסורי מלאכה: "כיוון שאמר החזן ברכו הכול פורשין ממלאכתם ולדידן כיוון שהתחילו מזמור שיר ליום השבת הוי כברכו לדידהו"¹.

עד הדורות האחרונים היו אומרים רק "מזמור שיר ליום השבת" לפני ערבית ובו היו מקבלים את השבת².

המקום השני הינו סימן רס"ב ששם מוזכר מנהג האמוראים לומר 'בואי כלה בואי כלה'³. הלכה זו אינה חלק מסדר התפילה, אלא חלק מההתכוננות לקראת השבת הנכנסת. הלכה זו נמצאת בסימן שעוסק בהתכוננות לשבת. הסעיפים הראשונים עוסקים בהכנת הבית והבגדים וסעיף ג' עוסק בהכנת הנפש:

"ילבש בגדיו הנאים וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת

חתן וכלה, דרבי חנינא מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא, ואמר: בואו ונצא

לקראת שבת מלכתא; ר' ינאי אומר: בואי כלה, בואי כלה"⁴.

מיקום ההלכה חשוב כיוון שהוא מדגיש לנו שעיקר "קבלת שבת" הוא התהליך הנפשי

1. רס"ג סעיף י'. המנהג לקבל שבת באמירת מזמור שיר ליום השבת הינו מנהג קדום ומופיע כבר בשו"ת הרמב"ם סימן קט"ז. 2. האריז"ל הוסיף את מזמור לדוד והמקובלים אחריו הוסיפו את לכה דודי ואת המזמורים הנוספים – ראה בהרחבה לקמן. 3. בדורות מאוחרים חיבר ר' שלמה אלקבץ את הפיוט לכה דודי שמבוסס על הלכה זו. ונהגו רוב קהילות ישראל לאמרו. 4. שו"ע או"ח רסב, ג.

שבו האדם מקבל עליו את קדושת השבת ופורש ממלאכה⁵. גם לפי המנהג היום שאנו מקבלים את השבת דרך המזמורים והפיוטים בתפילה, חשוב לזכור שהעיקר הוא תהליך הקבלה הנפשי ולא עצם אמירתם כתפילה. לאור דברים אלו חשוב מאוד להבין מה פירוש "לקבל את השבת", מה בדיוק מקבלים? מה פירוש להתכונן לקראת הכלה, לקראת מה בדיוק מתכוננים?

ב. את מה מקבלים בקבלת שבת

לכאורה התשובה פשוטה וטמונה בשם עצמו "קבלת שבת" – אנו מקבלים את יום השבת שמגיע. אולם מה המשמעות לקבל יום, מה זה מוסיף לנו? כמו כן עולה השאלה מדוע אין קבלת חג הפסח או ראש השנה? התשובה לדברים נמצאת בדברי הגמרא בביצה⁶:

"אמר רבי שמעון בן לקיש: נשמה יתירה נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר שבת וינפש, כיוון ששבת ווי אבדה נפש".

על פי גמרא זו מסביר בעל ה'תורת חיים'⁷ את מה שאנו עושים ב"קבלת שבת"⁸:

"כיוון דשבת ועולם הבא זה לעומת זה הן, נראה כי זהו סוד נשמה יתירה דשבת. שבכל ע"ש בשעת קידוש היום מקבלת הנשמה יתרון מאור העליון שהוא סוד עולם הבא, ע"י השפע היורד מעולם העליון לתחתון בשעת קידוש היום כידוע. וזה טעם קבלת שבת מלכתא. ובזמן חכמי הש"ס היו יוצאים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת כלה מלכתא, נראה שהיו יוצאים לקראת שפע שבת העליון לקבלו והוא הוא נשמה יתירה. ועליו אמרו שבת אחד משישים בעולם הבא".

מסביר בעל ה'תורת חיים' שבקבלת שבת אנו מקבלים לא את היום אלא את הנשמה היתירה שהקב"ה נותן לנו בכניסת היום. במילים אחרות, כאשר נכנסת שבת – נוספת קומה חדשה לאדם⁹, וקבלת שבת היא ההכנה לקבל קומה זו. תוספת לאישיות יש רק

5. רואים במקורות הבאים שהפיוט "לכה דודי" התקבל כ'רגע' שבו מקבלים שבת; "במקומותינו המנהג כדיום מיד שאומרים מזמור שיר מקבלין הצבור שבת עליהו ואסור בכל המלאכות אפילו עדיין היום גדול (פמ"ג ודה"ח) וכתב בספר דרך חכמה דה"ה במקומות שנוהגין לומר לכה דודי ומסיימין בואי כלה הוי קבלת שבת ממש ועיין בתו"ש" (משנ"ב רסא ס"ק לא). "עיקר קבלת שבת היא באומרו באי כלה, ואז נאסר בעשיית מלאכה אף על פי שלא אמר עדיין מזמור שיר ליום השבת. ומה שכתב מרן ז"ל בשלחנו הטהור דנאסר בעשיית מלאכה משיתחיל לומר מזמור שיר ליום השבת, היינו מפני שבימיו לא נתפשטו דברי רבנו האר"י ז"ל". ספר בן איש חי – הל' שנה שניה – פרשת וירא. 6. ביצה טז, א. 7. ר' אברהם חיים ב"ר נפתלי צבי הירש שור היה בן למשפחה מיוחסת של רבנים. שימש כר"מ ואב"ד בערים סטנוב ובלז שבגליציה, ונחשב בין גדולי הדור. בספרו 'תורת חיים' נמצאים חידושי הלכה ואגדה על תשע מסכתות. הספר נדפס בשנת שפ"ד (1624) בלובלין (מתוך פרויקט השו"ת). 8. תורת חיים סנהדרין צט, א. 9. וכן כותב בעל "שפת אמת" פרשת

בשבת ולא בימים טובים ולכן בימים טובים אין קבלת יו"ט. אע"פ שהנשמה היתירה באה מאליה, ההשפעה שלה עלינו תלויה במידת הכנתנו¹⁰, ולכן יש חשיבות גדולה להתכונן לקראתה. ככל שנשמח יותר לקראתה נבין את משמעותה ונצפה לה, כך היא תפעל ותקדש אותנו יותר¹¹. לכן בכל תפילות השבת אנו מבקשים "והנחילנו ה' אלוקינו שבת קדשך". לכאורה הרי השבת כבר קיימת מדוע צריך לבקש מהקב"ה שינחילנה לנו? אלא שהתנחלות של רשמי הקדושה בקרבנו תלויה בתפילתנו, הכנתנו ומעשינו. השעה המסוגלת ביותר להכנה זו היא הזמן של קבלת שבת. וכן מביא הרב צבי יהודה בתחילת עולת ראייה ב' בשם הפתח דביר¹²: "אין בכל השבוע שעה מקודשת כשעה זו שאז ניכר ומתגלה תוספת אור קדושת השבת בגוף האדם". את השבת אנו מקבלים באמירת "בואי כלה". על פי הדברים הללו אנו מבינים שהכלה שעליה מדובר באמירת "בואי כלה" היא הנפש היתירה. וכן כותב בעל "החיי אדם"¹³:

"וידמה במחשבתו שהמלך בא אצלו בביתו, וכל שכן שבת קודש שבא לו חלק מנשמה קדושה ונר ה' נשמת אדם, ואשרי מי שמבין למה אומרים בואי כלה, בוודאי יראה ורעד יבא בו לכבדו יותר מאלו בא אליו מלך בשר ודם".

וכן כותב כף החיים בפרשו את קבלת השבת באמירה בואי כלה: "שמעתי אומרים ע"פ הקבלה שהכלה היא הנפש יתירה"¹⁴.

שאל נשאל הרי נאמר במפורש קבלת שבת ולא קבלת נשמה יתירה? על כך עונה הפרי צדיק מתוך הזוהר: "וכן נשמה יתירה גם כן נקרא שבת כמו שמובא בזוה"ק (ח"ב פ"ח ב) נשמתא דכל שלימו בה וכו' ובגיני כך איקרי שבת"¹⁵. א"כ בקבלת שבת אנו מקבלים את היום אשר בו מתווספת לנו הנשמה היתירה המתגלה ומתאימה לאותו היום.

ויקרא: "וכיון שהנפש נדמה להקב"ה א"כ יש חלק נפש שאין בו מגע חטא כלל והיא נשמה יתירה הבאה בש"ק דכתיב וינפש שלימות הנפש. ונק' מתנה טובה בבית גנזי שאין בה מגע רע כלל. והוא היפוך מנפש כי תחטא. ולכן הזוכה לזה מוחלין לו עונותיו כמ"ש חז"ל מחללו מחול לו". 10. וכן כותב בעל הבן איש חי: "הוא שיכין עצמו במחשבתו לקבל אור תוספת שבת" (ספר בן איש חי - הל' שנה שניה - פרשת לך לך) ובפרשת וירא: "ויסגור עיניו, וישים יד השמאלית על החזה ויד ימין על השמאלית, ויכוין באימה ויראה כעומד לפני המלך, לקבל תוספת קדושת שבת... ודע שסגירת העיניים בעת קבלת שבת הוא צורך גדול ויש בזה סוד, לכן צריך ליזהר בזה. ורק אותם בני אדם שמוכרחים לומר קבלת שבת מתוך סידור תפילה, הם מוכרחים לפתוח עיניהם לראות בספר שבידים, ואין למחות בידם בעבור זה, וכמו שכתבתי בתפילת העמידה". 11. "והכלל כי מאחר שהש"ק מיוחד לבני קדושים. ממילא כפי קדושתנו מקבל השבת קדושה ביותר. כי כפי קבלת המקבל כך נתרבה כוח המשפיע. ולכן צריך האדם לזכור תמיד לקדש את עצמו כדי שיוכל לקבל השבת כראוי ומכש"כ שלא יפגום בו ח"ו כנ"ל" ("שפת אמת" במדבר לשבועות תרל"ה). וכן דברים דומים ב"שפת אמת" בראשית תרנ"ד. וחוקת תרל"ד). 12. פתח דביר אור"ח ר"ס. 13. בספרו זכרו תורת משה סימן א'. 14. סימן רס"ב סקל"ה. 15. פרי צדיק דברים פרשת שופטים אות ז'.

עיקר הקושי שלנו בקבלת שבת הוא בגלל שאיננו מרגישים תוספת זו בנפשנו. אם היינו מרגישים שינוי ממשי ודאי שבאופן טבעי היינו שמחים מאוד לקראתו. מסביר בעל התניא שכיוון שהשינוי הוא נשמת־פנימי הרי לא מרגישים אותו בצד החיצוני של הנפש¹⁶. אולם בעל החיי אדם אומר שמי שנפשו טהורה יכול להרגיש:

”כאשר יכוין האדם את דעתו ויהיה יראת ה' בלבו באמת ויהיו מעשיו רצוים אזי בוודאי לאחר שטבל בערב שבת בכוונה רצויה לקבל קדושת שבת, יבין בדעתו שנתווסף לו נשמה יתירה, כי ירגיש בנפשו יראת רוממות שבאה לו עד שתבער בו אהבת ויראת ה', וזה בדוק ומנוסה מכמה אנשים כמה פעמים בלא שום ספק אבל כשאין נשמתו טהורה, אז לא ירגיש בקדושת שבת”¹⁷.

מתי בדיוק אדם מתחיל את ההכנות שלו לקבלת קדושת השבת? יש שלבים רבים שאדם מקבל על עצמו את קדושת השבת. הבן איש חי אומר שכבר מיום רביעי אדם צריך להכין את עצמו לקבל את קדושת השבת ובכל יום מקבל עוד חלק¹⁸. במקום אחר הוא אומר שבתוך תפילת ערבית של ליל שבת יש שלושה זמנים שבהם אדם מקבל בהדרגה את חלקי הנפש יתירה של שבת, באמירת בואי כלה, בברכו, ובפרוש עלינו¹⁹. אחרים כותבים שיש תוספת של קדושת השבת בכל תפילה עד שעת סעודה שלישית שאז זו שעת רעוא דרעווין. המכנה המשותף הוא שאדם צריך להכין עצמו לקבל את קדושת שבת, ויש רמות שונות של קבלה וחלקים שונים לקבלה.

ג. נוסח קבלת שבת

כאמור לעיל, בתחילה כלל נוסח “קבלת שבת” רק את ‘מזמור שיר ליום השבת’²⁰. בסימן רס”א סקכ”ח כותב כף החיים את נוסח האר”י שהחל להתקבל בקהילות מסוימות. האר”י ז”ל היה אומר מזמור לדוד, שלוש פעמים ‘בואי כלה בואי כלה’ שבהם היה

16. תורה אור פרשת ויקהל. בהמשך הוא אומר שם שככל שאדם יותר מתכוון כך יותר יוכל להרגיש אהבת ה' כתוצאה מהנשמה יתירה שלו. 17. זכרו תורת משה סימן א. 18. “והוא שיכין עצמו במחשבתו לקבל אור תוספת שבת, ובכך יהיה בכלל והתקדשתם והייתם קדושים. ותחלת ההכנה הוא מיום רביעי בשבוע, שיכין עצמו במחשבתו שיהא ראוי ומוכן לקבל תוספת הנפש משבת הבאה, וביום חמישי יכוין להכין עצמו שיהיה ראוי לקבל תוספת רוח משבת הבאה, וביום השישי יכוין להכין עצמו שיהיה ראוי ומוכן לקבל תוספת נשמה משבת הבאה” (ספר בן איש חי – הל' שנה שניה – פרשת לך לך). 19. “בליל שבת יש לאדם שלשה מיני תוספת שבת, האחד תוספת נפש, וזה נעשה בעת קבלת שבת באומרו באי כלה, והשני תוספת הרוח, וזה נעשה בעת שאומרים ברכו קודם ערבית, והשלישי תוספת הנשמה, וזה נעשה בעת שאומרים ופרוש עלינו ועל ירושלים עירך סוכת רחמים ושלוש” (ספר בן איש חי – הל' שנה שניה – פרשת וירא). 20. גם נוסח זה מופיע רק בשו”ת הרמב”ם ואחריו בשו”ע. אבל בסידורים של רב עמרם גאון, ר' סעדיה גאון, מחזור ויטרי אבודרהם ועוד לא מופיע שום דבר כחלק מהתפילה לפני ברכו. וכן הרמ”א בדרכי משה רס”א ס' ב' אומר

מקבל את השבת, ולאחר מכן היה אומר 'מזמור שיר ליום השבת'²¹. המקובלים אחריו הוסיפו את הפיוט 'לכה דודי' של רבי שלמה אלקבץ²². כן הוסיפו את אמירת המזמורים צ"ה-צ"ט²³. במהלך השנים קיבלו רוב הקהילות נוסח זה להיות הנוסח המקובל של קבלת שבת, אלא שבמקום לצאת לשדה כמנהג האר"י, הסתובבו לצד מערב כמי שמקבלים אדם גדול²⁴.

בדברים הבאים ננסה לעמוד על עיקרה של קבלת שבת כפי שתיקן האר"י²⁵, כלומר מזמור לדוד ומזמור שיר ליום השבת. שניהם לכאורה לא עוסקים כלל בשבת, וקשה מדוע דווקא אותם אומרים בקבלת שבת. מזמור לדוד לא מזכיר כלל את השבת, וגם במזמור שיר ליום השבת לא מוזכרת כלל השבת חוץ מהפס' הראשון. החלק הנוסף של קבלת שבת לאר"י הוא אמירת בואי כלה שעליה התבסס הפיוט לכה דודי. שאלה דומה יש גם בעניין הפיוט לכה דודי שעוסק ברובו בגאולה ולא בשבת.

שלא נהגו לומר מזמור שיר ליום השבת. 21. 'ויתחיל לומר מזמור הבו לה' בני אלים כולו בנעימה, ואחר כך יאמר שתי פעמים בואי כלה בקול רם, ופעם אחת בלחש בואי כלה שבת מלכתא, ואחר כך יאמר מזמור שיר ליום השבת כולו בנעימה, ואחר כך ה' מלך גאות לבש כולו, ואחר כך יפתח עיניו, וכנוכר בשער הכוונות. והנה באמירת בואי כלה נוהגים העולם לצדד פניהם לצד ימין שלהם ואומרים בואי כלה הראשון, ואחר כך מצדדים פניהם לצד שמאל ואומרים בואי כלה השני, ואחר כך נשארים זקופים כלפי מערב ואומרים בואי כלה השלישי בלחש, ומוסיף בזה השלישי לומר שבת מלכתא וכנוכר לעיל. ויש סמך לצידוד ימין שמאל ואמצע מדברי רבנו ז"ל בשער הכוונות. וכן מובא בספר הנהגות צדיקים – תיקונים והנהגות ממקובלי צפת "כמה בעלי תורה טובלים מבע"י בערב שבת ולובשים בגדי לבן ויוצאים להקביל פני שבת מלכתא כתות כתות וכך סדר קבלתם מזמור לדוד הבו לה' ופזמון לכה דודי ומזמור שיר ליום השבת". 22. "פיוט לכה דודי לא נזכר בדברי רבנו האר"י ז"ל, כי זה הפיוט חברו רבנו שלמה אלקבץ ז"ל, ואין חיוב באמירתו, אך פשט המנהג לאומרו. אבל אמירת באי כלה באי כלה שבת מלכתא, היא מדברי רבותינו זכרונם לברכה, ונזכרה בגמרא ובתיקונים, וכפי דברי רבנו האר"י ז"ל" (בן איש חי ספר בן איש חי – הל' שנה שניה – פרשת וירא אות ה'). 23. ספר סדר היום. ובסידור יעב"ץ כתב שהוא ע"פ הרמ"ק. מסביר היעב"ץ בסידורו בית יעקב שמזמורים אלו תוקנו כנגד ששת ימי החול. בערוך השולחן סימן רס"ז סק"ב אומר שחמשת המזמורים הראשונים הם על לעתיד לבוא לימות המשיח והוא יום שכולו שבת לכן אומרים אותם בכניסת שבת. אמנם בסידורים ספרדים רבים מובא מנהג שלא לומר ששת מזמורים אלו וכן יש קהילות שלא נוהגים לאמרם. 24. "אנו נוהגין שמהפכין פניהם לצד מערב כשאומרים בואי בשלום ונוהגין לעמוד אז ולעשות דוגמא כמו שמקבל פני אדם גדול" (משנ"ב רסב סק"י). בכף החיים סימן רס"ב סק"ב מביא משער הכוונות שסדר קבלת שבת הוא לצאת ממש לשדה. בסק"ג הוא כותב שחלק מהקהילות נוהגים לצאת אל החצר או הגן. אולם גם מי שלא יוצא לפחות יחזיר פניו לכיוון מערב. גם המג"א רס"ב ס' ג' כותב שעדיף לצאת לשדה. בסידור יעב"ץ שמ' של"ו כותב שהאר"י היה נוהג לצאת לשדה ממש אולם אנו נוהגים בבית הכנסת משום ברוב עם הדרת מלך. בסידור הרמ"ק שער עשירי כותב שלא צריך לצאת לשדה שהרי השבת לא באה מן השדה. אלא באופן מופשט מלמעלה למטה. ועניין היציאה הוא שלא נחכה עד שזמן שבת יגיע אלינו אלא נקדים מקודש לחול. 25. על ששת המזמורים ראה במאמרו של הרב הדרי בספר זה. על הפיוט לכה דודי ראה בצורה מפורטת

בדברים הבאים ננסה להראות כיצד פרקים אלו בונים בנו את הקישור האמיתי למושג שבת. פרקים אלו לא מדברים על השבת, אלא הם אומרים את השבת עצמה.

ד. מזמור לדוד – מזמור מתן תורה

האר"י ז"ל תיקן לומר מזמור זה בקבלת שבת, ועד היום יש קהילות שנוהגות להתחיל בו את קבלת שבת. גם היום שרוב רובו של עם ישראל אומר עוד מזמורים, יש למזמור זה מעמד מיוחד בכך שבחלק מהקהילות נוהגים לעמוד דווקא במזמור זה. כמו כן בסידורים בנוסח עדות המזרח כתוב לפניו: "יעמוד באימה ויראה לקבל תוספת קדושת שבת, ויחזיר פניו לצד מערב, וישים ידו השמאלית על החזה, ויד ימין על השמאל, ויסגור עיניו ויאמר מזמור לדוד". מדוע דווקא מזמור זה נבחר כדי לקבל בו את השבת? בכתבים פנימיים הדבר מוסבר על דרך הסוד כמובן²⁶, אולם כאן ננסה למצוא את הסיבה גם על דרך הפשט. בסידור אוצר התפילות מובא:

"בכתבי האר"י ז"ל מבואר התיקונים הגדולים והנוראים הנעשים בעולמות העליונים הקדושים על ידי אמירת מזמור זה בקבלת שבת". ובהמשך הוא מביא את הסיבה שלדעתו תוקן דווקא מזמור זה בקבלת שבת: "נהגו העולם לומר את המזמור הזה בקבלת שבת ובהוצאת ספר תורה בשבת כי בזבחים קט"ז נדרש על מתן תורה חמדה טובה יש לו בבית גזיו ביקש לתנה לבניו... ובשבת – שהכול מודים שבשבת נתנה". נושא המזמור הוא מתן תורה וזו הסיבה שהוא ניתקן בקבלת שבת. תחילה נתבונן בדברי חז"ל האומרים זאת. כך מפרשת הגמרא בזבחים²⁷ את פסוקי המזמור:

"ר"א המודעי אומר: כשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל (מלכי) עובדי כוכבים אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה, שנאמר: ובהיכלו כולו אומר כבוד. נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו, שמא מבול בא לעולם? (אמר להם) ה' למבול ישבו! (אמר להם): וישב ה' מלך לעולם, כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם, אמרו לו²⁸... ומה קול ההמון הזה ששמענו? אמר להם: חמדה טובה יש לו בבית גזיו שהיתה גנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, וביקש ליתנה לבניו, שנאמר: ה' עוז לעמו יתן, (מיד) פתחו כולם ואמרו: ה' יברך את עמו בשלום".

במאמרו של הרב חגי לונדין בספר זה. ²⁶ בסידור הרב בעל התניא שער הכולל פרק י"ז אות ז' אומר שמזמור זה הוא כנגד ערב שבת. אולם הוא אינו מסביר מדוע. ²⁷ זבחים קטז, א. ²⁸ המשך הגמרא: "מבול של מים אינו מביא, אבל מבול של אש מביא? שנא: כי (הנה) באש ה' נשפט! אמר להן: כבר נשבע שאינו משחית כל בשר".

המזמור מתאר את הרושם האדיר שעשה מתן תורה על אומות העולם. מסביר רש"י על הגמרא שהפס' "בהיכלו אומר כבוד" מדבר על היכלו של כל מלך²⁹. כל אומה הרגישה שמתרחש משהו בעל מימד רוחני שמשפיע על כל העולם³⁰. ותחושה זו התבטאה בכך שה"כבוד" שפתאום חפף עליהם הביא אותם לומר שירה. הם לא הבינו מה קורה ושאלו את בלעם איזה מאורע עולמי אירע, והוא אמר להם שהקב"ה נתן תורה לישראל. יש עוד מזמורים על מתן תורה אולם המזמור הזה מתמקד בהשפעה ובהרגשה של הנפשות בעולם, כאשר מופיעה התורה בישראל ומוסיפה קומה נשמתית חדשה לישראל. ראה בהערה כיצד אפשר לפרש את מהלך המזמור כך שיובן מדוע הוא מדבר על התורה³¹.

29. רש"י: "רישא דקרא קול ה' יחולל אילות ובמתן תורה משתעי ובהיכלו של כל מלך ומלך כולו אומר כבוד להקב"ה". 30. "כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלוקיך, היתה הארץ חלה שנאמר בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה... ואומר קול ה' בכח קול ה' בהדר עד ובהיכלו כולו אומר כבוד עד שנתמלאו בתייהם מזיו השכינה" (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו פרשה ה). 31. (א'–ב') "מזמור לדוד הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועז, הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש": שני הפס' הראשונים הם הקדמה כללית שאומרת שכאשר נזכרים במתן תורה הרי שהיחס הוא של כבוד והשתחויה. כמו שמבטא זאת המלבי"ם: "הבו – והזמינו עצמיכם לה' – להראות ג"כ כבוד שמו... תשתחוו לה' בהדרת קדש – עת תתקרבו אל הדרת קודש מקום שכינתו, שם תשתחוו לה', שם תפלו על פניכם ותכנעו ותכרעו ותדומו, והייתם לדממה". בפס' ג' – ט' מוזכרים שבעה קולות. הם מכוונים מסתמא לקולות ממעמד הר סיני " ויהי ביום השלישי בהית הבוקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה (שמות יט, טז). (ג'–ד') "קול ה' על המים א–ל הכבוד הרעים ה' על מים רבים, קול ה' בכח קול ה' בהדר": רש"י מפרש שקולות אלו הם הקולות של מתן תורה: "קול ה' בכוח – בשעת מתן תורה צמצם את קולו לפי כחן של ישראל שנאמר והאלוקים יעננו בקול (שמות יט) בקולו של משה". (ה) "קול ה' שבר ארזים וישבר ה' את ארזי הלבנון": מסביר רש"י שהכוונה על האומות: "קול ה' שובר ארזים – האומות כענין שנאמר: וירעם ה' בקול גדול על פלשתים וגו', כי מקול ה' יחת אשור, ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגומר, ויחי – אתה שמעת וחיית ואומות העולם שומעים ומתים". (ו–ז') "וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים, קול ה' חצב להבות אש": מסביר רש"י: "ורבותינו פירשו שהיה הדיבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם". (ח) "קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש": מסביר רש"י: "הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת – ה' שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר פארן, מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו". (ט) "קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו אומר כבוד": אומרת הגמרא: "כשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל (מלכי) עובדי כוכבים אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה, שנאמר: ובהיכלו כולו אומר כבוד" (זבחים קטז). (י) "ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם": אומרת הגמרא: "נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו, שמא מבול בא לעולם? (אמר להם) ה' למבול ישב! (אמר להם): וישב ה' מלך לעולם, כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם" (שם). (יא) "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום": אומרת הגמרא: "אמרו לו... ומה קול ההמון הזה ששמענו? אמר להם: חמדה טובה יש לו בבית גגזיו שהיתה גנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, וביקש ליתנה לבניו, שנאמר: ה' עוז לעמו יתן, (מיד) פתחו כולם ואמרו: ה' יברך את עמו בשלום".

ראינו שמזמור זה מדבר על מתן תורה, אולם עדיין צריך לבאר מה הקשר בין מתן תורה לקבלת שבת. בדברים לעיל הבאנו מסידור אוצר התפילות שכיוון שתורה נתנה בשבת הרי ראוי להביא את המזמור של מתן תורה בשבת. כוונתו לגמרא בשבת³²:

”כולי עלמא – בשבת ניתנה תורה לישראל, כתיב הכא זכור את יום השבת לקדשו, וכתיב התם ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה, מה להלן – בעצומו של יום, אף כאן – בעצומו של יום”.

לכאורה הדבר נראה כהקשר קלוש. השפת אמת מביא את הגמרא הנ”ל ומבאר אותה שיש קשר מהותי בין שבת לקבלת התורה³³:

”ודרשו חז”ל ‘זכור כו’ יום השבת בעצומו של יום’ עיין שם שדרשו מכאן שהתורה ניתנה בשבת. היינו שהתורה היא בחי’ השבת עצמו. ולבאר העניין דהנה מצווין תמיד לזכור קבלת התורה. יום אשר עמדת לפני ה’ אלוקיך בחורב... לעולם צריכין לזכור מעמד הר סיני. כי אין יותר מלהשיג רק הנשמה בשלימות. ובהר סיני הי’ ממש נשמות בלי שום הסתר שהיו הגופים מזדככים... א”כ נראה שמוכן הי’ האדם להיות נברא בשבת... והי’ ניתקן בש”ק בשלימות הנשמה. ומה שנעשה על ידי חטא האדם בערב שבת שבו ביום נברא. ניתקן אחר כך בקבלת התורה. וניתן להם אז הנשמה השלימה... אם כן בעת קבלת התורה הי’ גמר הבריאה תיקון האדם כנ”ל. לכן גם עתה בכל ש”ק יורד נשמה יתירה כנ”ל. ולכן זכירת השבת הוא עיקר עצמות קבלת התורה”.

אומר השפת אמת שהעובדה, שמתן תורה היה בשבת, היא דבר עיקרי מאוד בהבנת עניינה של השבת. מתן תורה היה השלמת הבריאה ובו בעצם קיבלה הבריאה את הדבר העיקרי שהיה חסר לה. בלעדי התורה אין ערך לכל הבריאה, כי אין ערך לבריאה ללא הנשמה השלימה. מתן תורה שהוא נתינת הנשמה היה יכול להתבצע רק בשבת שהאדם מקבל בה את הנשמה היתירה. וכמו במעמד הר סיני כך בכל שבת יורדת נשמה יתירה. אם כן זוהי כוונת הגמרא כאשר היא משווה את המצוה “זכור את יום השבת לקדשו” למצות “זכור את היום הזה” שהוא מעמד הר סיני. יש קשר פנימי בין הזכירות. כאשר אדם זוכר את מתן תורה הוא מתחבר לעיקר עניינה של שבת. ולהיפך כאשר אדם זוכר את הנשמה היתירה שהוא זוכה לה בשבת וזוכר שהיא עיקר האדם, הוא מקיים בזה את המצוה לזכור את מעמד הר סיני.

השפת אמת לא מזכיר את המנהג לומר את מזמור קבלת התורה בעת קבלת שבת, אולם נראה שלפי הסבר זה הדבר מאוד מובן. בעת קבלת השבת אנו נזכרים במעמד הר סיני, אנו נזכרים באותו מעמד שבו קיבלנו את הנשמה ובוזו אנו מקבלים את היום

32. שבת פו, ב. 33. “שפת אמת” שמות פרשת יתרו תרמ”ה.

שבו נשמה זו חוזרת ומופיעה עלינו. הרגע של קבלת שבת הוא הרגע שבו מתעורר באדם הכוח של אותו מעמד הר סיני³⁴. אפשר לומר שרגע זה הוא מעמד הר סיני הפרטי של כל אחד במשך השבוע, שהרי יש מצוה מד"ת לזכור תמיד את מעמד הר סיני³⁵. ולפחות פעם אחת בשבוע אנו מקיימים אותה בהידור, בזמן המתאים ביותר לקיומה, ומכוח זה אנו זוכרים את המעמד בכל השבוע.

אנו פוגשים עוד מקום שבו חז"ל רואים קשר בין מזמור זה לבין השבת: "הני שבע דשבתא כנגד מי? אמר רבי חלפתא בן שאול: כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים"³⁶.

מסביר הפרי צדיק פרשת בשלח שאין הכוונה שיש כאן הקבלה חיצונית אלא שבשבת חוזרים ומתעוררים הקולות של מתן תורה, ולכן אנו אומרים בשבת שבע ברכות: "וקולות דמתן תורה כתוב "וכל העם רואים את הקולות" שרואים בהווה... שזה נשאר ממעמד הר סיני... ושבע ברכות תפילת שבת כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים (ברכות כ"ט, א') והיינו קולות דמתן תורה... ובכל שבת... מתעוררין הקולות דמתן תורה וזהו קידושא דיומא".

הדברים מתאימים למה שהובא לעיל מדברי השפת אמת³⁷.

ה. לכה דודי

לכה דודי – הפזמון לכה דודי, שמתאר את קבלת השבת כהליכה, נסמך כנראה על לשון הגמרא בשבת קיט: "ר' חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר באו ונצא לקראת שבת המלכה". רואים שקבלת שבת היא ע"י יציאה לקראת השבת, ולכן יש כאן הזמנה של הליכה לקראת הכלה. ואולי אפשר לומר שהלשון לכה דודי נסמכת

34. "והפי' שנשאר לעולם זכר בש"ק מאותו מעמד של הר סיני. ולכן נשמה יתירה יורדת בש"ק. ממשמע דכ' זכור כו' לקדשו. בוודאי הוא זמן שמתעורר זה הכוח בבנ"י" ("שפת אמת" שמות פרשת יתרו תרנ"א). "בעניין מעמד הר סיני דכ' יום אשר עמדת לפני ה' אלוֹקֵיךְ בחורב. כי בהר סיני באו בני"י לתכלית השלימות. והיו כמלאכים. דהאדם נק' מהלך. ע"י שבכל עת צריך לילך ממדרגה למדרגה לבוא אל השלימות. ואז נק' עומד. ומעין זה השלימות יש הארה בכל שבת לכן יש בו שביתה" ("שפת אמת" שמות פרשת יתרו תרנ"ב).

35. ראה בה"ג לאוין מצוה ק"ע. וכן הרמב"ן לקמן. וכן מג"א סימן ס"ק ב בשם כוונות וכתבים. וכן שו"ע הרב שם. אמנם יש שלא מזכירים זאת כמצוה מד"ת. בחרנו להביא את הרמב"ן במלואו: "המצוה השני' שנמנענו שלא נשכח מעמד הר סיני ולא נסיר אותו מדעתנו אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים והוא אמרו יתעלה (ואתחנן ד, ט-י) "השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלוֹקֵיךְ בחורב" וגו'. והכוונה בזה גדולה מאוד... וזאת מצות לא תעשה זכרה בעל ההלכות (אות קע). והרב שכחה גם כן" (השגות הרמב"ן לספר המצוות שכחת הלאוין). 36. ברכות כט, א. 37. וכן כותב ספר תולעת יעקב – סתרי תפילות שבת ומועדים וטעמם: "מחזירין ספר תורה, ובחזרתו נהגו לומר מזמור לדוד הבו לה' בני אלים (טור ס"ס רפד) לפי שיש בו שבעה קולות כנגד שבעה קולות שנתנה בהם התורה. ולפיכך נהגו לאומרו בשבת שאז מתייחדים השבעה

על הפס' "לכה דודי נצא השדה"³⁸. והמכווין בזה אל מנהג האר"י שהיה יוצא השדה לקבל את השבת.

לקראת כלה – בהמשך הגמרא מובא שר' ינאי היה אומר "בואי כלה בואי כלה". המהרש"א³⁹ מבאר מדוע קוראים לשבת "כלה":

"בואו ונצא לקראת כלה כו'. קרא השבת כלה על פי מה שכתוב: "לכל יש בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר לה כנסת ישראל יהיה בן זוגך". והשבת גופיה היא כנשואה לישראל. אבל בפניא דמעלי שבתא (כלומר בערב שבת) היא כהכנסת כלה לחופה וכמו שע"י הקדושין בהכנסתה לחופה נעשית הכלה נשואה כן השבת בהכנסתו בקידוש היום נעשית כנשואה לישראל. וקראה מלכתא שהיא כלת המלך דכל ישראל בני מלכים הם. ולזה אמר ר"ח בפניא דמעלי שבתא דהיינו בערב שבת קודם כניסתה בואו ונצא לקראת כלה. דדרך החתן לצאת לקראת הכלה, ככתוב "ה' מסיני בא יצא לקראתם... כחתן היוצא להקביל פני הכלה" כפרש"י פרשת וזאת הברכה. ואמר דרבי ינאי מידה אחרת היתה לו שלא אמר נצא לקראתה ואדרבה הוה קאי ועומד במקומו. והיינו דבכניסתה אמר בואי כלה, שהכלה תבא אליו כדרך הכלה אחר כניסתה לחופה שתבא מבית אביה לבית בעלה. ולזה כפל העניין בואי כלה בואי כלה דרצונו לומר בואי כלה לחופה ואח"כ בואי כלה לבית בעלך".

אומר המהרש"א שהשבת היא כנשואה לישראל ותהליך קבלת שבת הוא כהכנסת כלה לחופה. על פי הדברים שכתבנו לעיל אפשר אולי להבין את דברי המהרש"א באופן עמוק יותר. אמרנו שקבלת שבת היא קבלת הנפש היתירה, ובהמשך הדברים ביארנו שהנפש היתירה היא התורה שקיבלנו בהר סיני. א"כ אולי אפשר לבאר שהכלה היא התורה הגנוזה בנשמות ישראל⁴⁰. וכן משמע בר' צדוק⁴¹:

"בשבת כל ישראל קרוים כלה, שמשיגים נשמה יתירה חדשה בכל שבת. וקרוים כלה כמו בשעת מתן תורה שנקראו כלה בשיר השירים. וזהו שאף בגלויות מכל מקום יש שבת שכל ישראל קרוים כלה".

"פני שבת נקבלה" – על פי כיוון זה אפשר גם אולי להבין את המילים "פני שבת נקבלה". פשט המילים הם עצם המפגש עם השבת, כמו שמפגש עם אדם גדול נקרא "קבלת פנים" של אדם גדול. אולם אולי אפשר לומר שגנוזה כאן תפילה על כך שנזכה להיפגש עם "פנימיות השבת", עם אותה נפש יתירה שיורדת עלינו. הרב קוק⁴² מפרש

הוויות סוד שבעה קולות". 38. שיר השירים ז, יב. 39. מהרש"א חידושי אגדות בבא קמא לב, ב.

40. וכן משמע ביסוד ושוורש העבודה שער שמיני שאומר שהדוד זה הקב"ה והכלה היא השכינה הקדושה.

41. פרי צדיק ויקרא פרשת בחוקותי. 42. עולת ראייה ב' עמ' כא.

את הביטוי "פני שבת" שכאשר באה שבת בא איתה אור הפנים בניגוד ליום חול ששם יש הארה מבחינת אחוריים. והוא מסיים: "השבת מאיר פנינו". א"כ כאשר אנו אומרים 'פני שבת נקבלה' אנו רוצים ומשתוקקים לקבל את הארת הפנים החדשה אשר שבת מאירה לנו⁴³.

במאמר זה לא נעסוק בביאור הבתים של לכה דודי⁴⁴, אולם צריך לבאר את הנושא הכללי של הפיוט. בתחילתו ובסופו זהו אכן פיוט העוסק בשבת, אולם כל האמצע עוסק בגאולה שלכאורה לא קשורה לשבת דווקא. מדוע דווקא בכניסת שבת מתאים לעורר על הגאולה? כדי להבין זאת צריך לבאר עוד מימד עומק של השבת אשר מתבאר במזמור שיר ליום השבת. נבאר את המזמור ולאחר מכן נחזור לעסוק בשאלה זו.

ו. מזמור שיר ליום השבת

יש כמה שיטות בעניין השאלה מי הוא זה השר ליום השבת. יש אומרים אדם הראשון ויש אומרים משה⁴⁵. התוספות מביא ממדרש אגדה שהקב"ה בעצמו שר את השיר לשבת. התוספות⁴⁶ דן בהלכה שאומרת שאומרים שבע ברכות בשבת גם אם אין פנים חדשות כי שבת עצמה היא פנים חדשות. הוא מביא ראיה ששבת היא פנים חדשות ששמחים בעבורם ממזמור של יום השבת:

"ושבת דחשבינן פנים חדשות דאמרינן באגדה מזמור שיר ליום השבת אמר הקב"ה פנים חדשות באו לכאן נאמר שירה. התם נמי מרבין לכבוד השבת בשמחה ובסעודה".

מזמור זה הוא מזמור ששר הקב"ה לכבוד השבת בששת ימי בראשית. הסיבה שהקב"ה מנמק את השירה היא "פנים חדשות באו לכאן". לכאורה כל דבר בששת ימי הבריאה הוא דבר חדש בעולם, אלא, כנראה, יש כאן מדרגה חדשה בעולם שמשפיעה שמחה על כל העולם, על כך ראוי לשמוח. מסיים התו"ס שלכן אנו שמחים בשבת. א"כ יוצא שמזמור שיר ליום השבת הוא מזמור שמורה על השמחה שאנו שמחים בשבת. לאור הפס' הראשון היה נראה שהמזמור עוסק כולו בשבת, ומסביר את גדולתה ואת ערכה, אולם למרבה הפלא אין במזמור אפילו פס' אחד על שבת. הפרק עוסק בענייני

43. לאור דברים אלו אולי אפשר להבין את הסיבה שהוסיפו לאחר המזמור שמדבר על מתן תורה את התפילה "אנא בכוח". ראה בסיפור עולת ראיה שהרב מסביר שתפילת אנא בכוח מבאר את עניין סגולת ישראל. א"כ אפשר להבין שלאחר שבמזמור הקודם דיברנו על קבלת התורה, כעת עוסקים בכלל ישראל. ואח"כ הפיוט לכה דודי מדבר על החיבור של שניהם בבחינת חתן וכלה של הדוד ובתו עם החתן. 44. אפשר לראות במאמרו של הרב חגי לונדין בספר זה. 45. ויקרא רבה י, ה. 46. תוספות כתובות ז,

אמונה כמו: הודיה לה', צדיק ורע לו רשע וטוב לו, שכר ועונש, התבוננות על פלאי מעשי ה', ועוד נושאים ששייכים לכל השבוע. הדבר תמוה עד מאוד. אפשר לתרץ את הדברים באופן פשוט כמו שאומר האבן עזרא⁴⁷:

"מזמור שיר ליום השבת... כי בעבור היות נשמת המשכיל בשבת ימי המעשה מתבודדת (טרודה) בעסקי העולם, על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה ה' ונפלאותיו. על כן, כי שמחתני ה' בפעלך, במעשה ידיך ארנן, מה גדלו מעשיך ה' מאוד עמקו מחשבותיך!"

אומר האב"ע, ודאי שהדברים שייכים לכל השבוע, אולם בכל השבוע אין לנו פנאי נפשית לעסוק בכך. אדרבא, זה בדיוק תפקיד השבת, יום שבו מתבוננים פנימה לבריאה ולתוכנו ומשם רואים את כל העולם באופן אחר, בראייה אמונית.

המשנה⁴⁸ אומרת לכאורה שאכן אין כאן שיר על שבת הנוכחית אלא על העוה"ב: "בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים".

הדבר תמוה בפני עצמו, מדוע שרים בשבת שיר על "לעתיד לבוא" במקום על השבת? וכן נשאר השאלה הקודמת: הנושאים של הפרק אינם מדברים ברובם על גדולת העוה"ב אלא ענייני אמונה הנצרכים בעולם הזה! הדברים מתבארים על פי הגמרא בברכות⁴⁹: "שבת – אחד משישים לעולם הבא". בלשון הפייטן "שבת מעין העוה"ב". מסביר הרצי"ה⁵⁰:

"שבת היא מעין עולם-הבא, פגישה של העולם-הזה עם העולם-הבא. העולם-הבא נקרא עולם שכולו ארוך, והעולם-הזה הוא חלק ממנו. הפרוזדור הוא חלק מן הטרקלין, וזהו כל אושרו של העולם-הזה, שהוא מואר, דבק, מחובר ויונק משפע העולם-הבא. כך היא המציאות, אבל עלינו להכיר אותה, להבין שהעולם-הזה דבק בעולם-הבא".

מסביר הרב צבי יהודה ששבת היא זמן שבו נפגשים העולמות. העולם הזה הוא פרוזדור במשך כל השבוע. מכיוון שאנו יכולים לשכוח זאת, קיבלנו מתנה מיוחדת – שבת, שבה האור של הטרקלין מאיר לפרוזדור. קדושה מתוך הטרקלין מופיעה בפרוזדור ביום השבת ומחברת אותם לדבר אחד. שעת קבלת שבת היא פתיחת הדלת שבין הפרוזדור לטרקלין. בשבת יש פנים חדשות לכל העולם, הוא הופך להיות מואר⁵¹.

ב. 47. ר"א אבן עזרא תהלים צב, ה. 48. תמיד פ"ז מ"ד. 49. ברכות נו, ב. 50. שיחות הרב צבי יהודה על בראשית סדרה א – תשל"ד. 51. "אינו דומה אור פניו של אדם בשבת לאור פניו בחול" (בראשית רבא יא, ד"ה "ויברך אלוקים").

לפי דברים אלו נבין את התשובה לשאלות ששאלנו. המשנה שאומרת ש"מזמור שיר ליום השבת" מדבר על העוה"ב, כוונתה על ההופעה שמופיע אור העולם הבא בתוך העולם הזה. עולם הבא כולו קודש, כולו שבת. אולם אנו נמצאים בעולם הזה שבו יש לנו את ששת ימי המעשה ואת השבת שמאירה את כל העוה"ז מאור העוה"ב. ואכן כך אומר השפת אמת⁵² שעיקר השבת היא באמת בעולם הבא, העולם הזה לא יכול להכיל את קדושת השבת. רק ישראל ביום השביעי יכולים לקלוט את אור השבת. כל שבת האור מאיר יותר בפרוודור. וכך על ידי עוד שבת ועוד שבת העולם מתקדם עד שיגיע בסופו של דבר לעולם שכולו שבת⁵³. אנו שרים לשבת שלנו שהיא אבן אחת בבניין של יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

לאור הסבר המשנה לפס' הראשון נבין גם את המשך הפרק. הפס' הראשון פותח מזמור שקורא לנו להתבוננות שונה לגמרי על כל מה שמתרחש כאן בעולם. כאשר אנו רוצים להבין את מה שקורה בעולם – אין לנו הסבר, "איש בער לא ידע וכסיל לא יבין". מתוך המבט רק על העוה"ז הרי הרבה דברים לא מובנים ולא צודקים, אבל כאשר אנו מבינים שעולמנו הוא רק חלק מעולם הרבה יותר גדול, אנו מבינים שההסבר טמון במבט העמוק על העולם⁵⁴. וכך אומר הרד"ק על הפס' האחרון:

"כי ישר ה' וצורי שאני בוטח בו, אמר המשורר: יאמרו הכול כי לא עוללתה בו וכל מעשהו באמונה, ואז כשתרבה דעת בני אדם יגלה להם זה הסוד, למה היה כן בעולם הזה שלוח לרשעים וצרה לצדיקים".

לאור דברים אלו מאירים יותר דברי המדרש שהבאנו קודם, שהקב"ה קורא לשמחה בגלל הפנים החדשות שבאו לעולם עם השבת. אין מדובר רק על שבת בראשית אלא על כל שבת ושבת. ולכן מתוך כך אנו אומרים "טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון" אנו מודים על הכול, גם על מה שלא נראה טוב בעוה"ז שדומה ללילה⁵⁵, כי מתוך השבת אנו יודעים "ואמונתך בלילות".

52. "השבת למעלה מכל מעשה בראשית. לכן עיקר השבת לנשמות בג"ע ולעתיד לבוא. רק בשביל בני נגלה מקדושת השבת בעוה"ז. וע"ז כתבו חז"ל אמרה שבת לי אין בן זוג והשיב הקב"ה כנס"י יחי' בן זוגך. שאין מי בעוה"ז שיוכל לקבל קדושת שבת. רק בני"ע על ידי שהוציאנו ממצרים... שיש לבני"ה התקשרות בשורש השבת שלמעלה ע"י הנשמה יתירה... וכמ"ש ז"ל ששבת מעין עוה"ב" ("שפת אמת" שמות פרשת כי תשא תרס"ד). 53. סידור הרש"ר הירש בפירושו למזמור. 54. "הגדלות היא באיכות, והריבוי הוא בכמות. במזמור "ברכי נפשי" – שיר הטבע הגדול ביותר. ושם: "מה רבו מעשיך ה'". לעומת זאת, ב"מזמור שיר ליום השבת" – נשמת ההווה, ושם: "מה גדלו מעשיך ה'". הגדלות היא עניין אחד עם האדירות. עצום ונשגב. יגדיל תורה ויאדיר" (מתוך התורה הגואלת, שעורים בספר אורות, אורות ישראל ז, א). 55. "מי גרם לבא לידי שמחה זו? שכר אמנה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכלו לילה שכך נאמר להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות" (מכילתא פרשת בשלח פרשה ו).

באופן דומה מסביר הרב קוק שזוהי הסיבה שלא מתפללים על חולה בשבת. בשבת מביטים על כל המציאות ובעיותיה באור שונה לגמרי⁵⁶. הרב קוק אומר⁵⁷ שהמבט של ימי החול הוא מבט שמבין כל תופעה כעומדת בפני עצמה, כל אדם עומד בפני עצמו, וכל מקרה, טוב או רע עומד בפני עצמו. אבל אור השבת מודיע לנו שהעולם כולו אחד הוא. יש אמת אחת גדולה וכל מה שאנו רואים זה רק תמונות של חלקים ממנה. כאשר רואים הכול יחד אז הכול מאיר באור אחר.

כך צריך גם להבין את דברי חז"ל שאומרים שמזמור זה הוא מזמור על התשובה שאמרו אדם הראשון. הרב קוק מסביר באורות התשובה⁵⁸ שאין מדובר במזמור על דרכי תשובה או חשבונות של תשובה אלא מדובר במבט היסודי שממנו הכול צומח. ראיית העולם הזה כולו כצועד בתהליך של תשובה אל אור העולם הבא, זוהי הראייה העמוקה שעליה מדבר המזמור.

ז. קרבה אל נפשי גאלה

המפגש עם השבת מזכיר לנו שעולמנו הוא חלק מעולם הרבה יותר גדול, ומתוך כך מתעוררים בנו געגועים לזמן שבו הכול יופיע בגלוי. השבת היא גאולה פרטית מחבלי הקטנות ומתוך כך אדם מתעורר לגאולת הכלל. אולי זה הפשר של געגועי הגאולה בפיוט לכה דודי. כל זמן שאדם עסוק בעסקי החול, גם תחומי ההתעניינות שלו הם בהתאם. כאשר הוא משתחרר מהכבלים המעיקים, כאשר הוא מקבל נשמה יתירה שמביאה אותו למקומות העמוקים של אישיותו, הוא נזכר להיכן הוא והעולם יכולים וצריכים להגיע.

הדברים נכונים תמיד ובמיוחד בדור שבו מתחילים להתנוצץ אורות הגאולה, כמו הדור שבו חי רבי שלמה אלקבץ, מחבר הפיוט. כאשר אדם מתנער מעפר הגשמיות הוא זוכה

56. "רק על אור פני ה' וטובו שאנו משיגים במידת השבת, אנו צריכים למנע מזעקה ולאמר יכולה היא שתרחם" (עין איה שבת א' פרק ראשון אות מד). ראה את מאמרו של הרב דן אלינר בספר זה שמרחיב בנושא.
57. "אור השבת בא להודיע את קדושת האחדות העליונה, המופעת בעולמי עד, מראשית ועד אחרית כל, מכוח זיו העליון של אל חי ברוך הוא. למעלה מכל דברים ועניינים בכלל מנשאת אותנו קדושת האחדות האלוקית הנפלאה, אשר כל לב ובשר אליה תערוג בצמאון אין קץ, "צמאה לך נפשי כמה לך בשרי" (עולת ראייה ב' עמ' מה).
58. "יסוד התשובה הוא חשבוננו של עולם. שורשי החשבון הם למעלה מן החשבון, כמו שהתיאוריה של ערכי המספר עומדת היא למעלה מן המספר ופרטיו. ובשביל כך עיקר התשובה העליונה היא למעלה מן החשבון המפורט, והחשבון בא מתולדתה. ו"קופה של חשבונות" היתה דווקא למטה מירושלים, מפני שירושלים עצמה היא "משוש כל הארץ", מכון השמחה של אור התשובה העליונה. ועל זה שר אדם "מזמור שיר ליום השבת": "טוב להודות לה' ולומר לשמך עליון, כי שמחתני ה' בפעליך, במעשי ידיך ארנן", בקשור עם "מה גדלו מעשיך ה' – מאוד עמקו מחשבותיך", המתעלות מכל חשבון, כי "לתבונתו אין מספר", למעלה מהמידה האומרת: "מה רבו מעשיך ה'", שנכנסת בחשבון, שהיא מדת הארץ: מלאה הארץ

להרגיש את בגדי התפארת של הגאולה ומתעוררת בו תשוקה גדולה אליהם⁵⁹. הנשמה היתירה שנזכרה במעמד הר סיני שואפת להגיע לירושלים. קשה לה להיות בעמק הבכא בתוך ההפיכה. היא רוצה להתנער מהעפר ולקרב לנפשה את הגאולה. הנפש שמרגישה את כבוד ה' שעליה נגלה בכניסת שבת קודש, חשה את נשמת האומה הרוצה להיגאל. הנפש שהרגישה שהשבת היא לה כלה, מרגישה שלא רחוק היום והיא תזכה ש"ישיש עלייך אלוקיך כמוש חתן על כלה".
לסיכום, ההתעוררות לגאולה בדורות גאולה היא הדבר הטבעי ביותר שקורה לנפש אשר נגאלה מכבלי החול וקיבלה עליה את קדושת השבת⁶⁰.

ח. השמחה והשירה בקבלת שבת

ר' שלמה אלקבץ ייסד בפיוט "בואי בשלום עטרת בעלה גם בשמחה וביצהלה" את יסוד השמחה. מבחינה הלכתית רק ביו"ט יש לנו את חיוב השמחה. אמנם מצאנו מקורות רבים אשר מתארים את השמחה בקבלת שבת, שמחה אשר מוצאת את ביטויה בשירה וזמרה: "כשהוא נכנס, אנו מקבלים אותו בשירה ובזמרה, שנאמר מזמור שיר ליום השבת"⁶¹. ברבנו חננאל על הגמרא בשבת מובא: "ר' חנינא היה מרקד ואזיל ואמר בואו ונצא לקראת כלה" ולומד מכאן בעל המשנה הלכות שיש עניין לרקוד בשעה שמקבלים את השבת⁶². וכן כותב בעל יסוד ושורש העבודה שער שמיני: "ראוי לאדם לשמוח במללו פני שבת נקבלה שמחה עצומה".
השל"ה הקדוש⁶³ מסביר זאת במשל, כמו ששמחים ושרים לקראת כלה כך צריך לשיר לקראת שבת:

קנינין" (אורות התשובה טז, א). 59. "השבת הוא המחיה את הרוח הלאומי, ברוממות קדושתו הניכרת מכל פרטי הלכותיו, מכל המוני הלימודים שעליהם, מכל דקדוקיהם ועומק כוונותיהם שמכל אלה יאיר אור הנוגה של גודל ערך הרוח הלאומי" (מאמרי הראי"ה א', "השבת"). 60. כנראה זה גם ההסבר לכך שרבים מפיוטי השבת מכל התקופות והמקומות עוסקים בגאולה. 61. מדרש תהלים צב. 62. ד' טבת תשמ"ז. "מע"כ ידידי הרה"ג וו"ח אי"א כו' כש"ת. אחדשכ"ת וכו'. ובדבר הנוהגין בקבלת שבת לרקוד בלכה דודי אי יש לזה מקור או שהוא סתם מנהג של שטות. דע כי כנראה שהוא מנהג ותיקין והוא בגמ' (בבא קמא לב, א): אמר מר ומודה איסי בע"ש בין השמשות שהוא פטור מפני שהוא רץ ברשות בע"ש מאי ברשות איכא כדר' חנינא דאמר ר' חנינא בואו ונצא לקראת כלה מלכתא ופי' ר"ח מאי ברשות פי' ברשות מצוה כר' חנינא דהוה מרקד ואזיל ואמר בואו ונצא לקראת כלה ואמרי לה לקראת מלכתא. והנראה דר"ח הוה גרס בגמ' דר"ח הי' מרקד ואזיל שהי' ברקידה לקראת כלה עכ"פ מפני ר"ח שפי' ברשות מצוה דר"ח הוה מרקד ואזיל ואמר בואו ונצא לקראת כלה וכו' משם נראה מקור נאמן לאותן המרקדין בבואי כלה שהוא בבחינת בואי ונצא לקראת כלה וק"ל. וא"כ מנהג זה יש לו מקור ואינו מנהג של שטות ח"ו. ובר מן דין אמרתי פעם לאחד מידידי שבלכה דודי אומרין כמוש חתן על כלה ובמוש חתן על כלה אמרו כיצד מרקדין לפני הכלה וא"כ יש מקום לריקוד גם מטעם זה. ועלינו לשבח מנהגי ישראל" (שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן רה). 63. השל"ה הקדוש

“הכי אתמר במדרש, משל לכלה ומלכה שמלויין אותה בשירות ותשבחות. וכבר רמז למעלה סוד השבת הנקרא כלה שירה פנים חדשות באו לכאן, כלומר בהכנסת שבת וכלה שבאה מחדש צריך להכניסו בשירות ותשבחות ע”כ. על כן מנהג טוב וישר הוא לומר זמירות בהכנסת שבת וביציאתה.”

דברי השם משמואל על השמחה בשבת מהווים מקור מתאים לחתום מאמר זה. בדבריו רואים כיצד כל מה שדיברנו הוא תהליך טבעי אצל אדם מישראל שמבין את משמעותה של קבלת שבת. השם משמואל⁶⁴ מסביר את השמחה כתהליך טבעי שקורה כתוצאה מהיפתחות הלב לקדושה על ידי קדושת השבת שחופפת עליו:

“וכן פני שבת נקבלה, כי בששת ימי המעשה שכיחה אטימת הלב שקשה מאוד להתעורר ולהתרגש ברגשת קודש, ובהופעת אור קדושת שבת נסתלקו ההסתר ואטימת הלב... ובנ”י מקבלים פני שבת ומקדמים פני” ומקבלים אותה בשמחה בשירות ובתשבחות, ומתעוררים ומתרגשים ברגשת קודש. ואפי’ ע”ה אימת שבת עליו, שאף שכל ימי החול הוא שקוע בארציות, והנפש שבו מעולפת בטורח המלאכה וטרדת הפרנסה, מ”מ כשהגיע שבת והוא משליך מעליו עול חשבונות הרבים, לעומתו מופיע נגד עיניו אור קדושת השבת, ונסתלק ההעלם וההסתר. ובזה יש לפרש מה שאנו אומרים בחרוזי קבלת שבת התנערי מעפר קומי וכו’ כי עפר הוא כינוי לאוטם וכיסוי הלב, ובהכנסת שבת מתנערים ממנו ולובשים בגדי תפארת, ואז יש לאל ידם להתעורר בשיר, מה שלא הי’ אפשר בששת ימי המעשה מפאת האוטם כנ”ל, ואומרים התעוררי התעוררי וכו’ עורי עורי שיר דברי וכו’.”

נסיים בתפילה לריבון העולמים שיזכנו לטעום מקדושתה של שבת, ויפתח את לבנו להבין את ערכה ומעלתה, ויסייענו לקבלה בשמחה וצהלה.

מסכת שבת פרק נר מצוה נד. 64. שם משמואל פרשת בא שנת תרע”ז.

שם הוי"ה דווקא

"לכו נרננה לה" - לה' דווקא, וכן אומרים שירו לה' שיר חדש, ה' מלך וכו'. כי בשבת מתגלה שם הוי"ה, ככתוב (בראשית ב', ב') "ויכל אלוקים ביום השביעי", היינו שכלתה ונגמרה ההעלם של שם אלוקים.

"ליקוטי תורה" פינחס עט, ג

הדלקת הנר

...הדלקת הנר; באשר יסוד אהבת לומדי תורה בא רק ע"י אמונת תורה שבע"פ, כאשר אמר בעובדא דינאי בקדושין אחרי שנזרקה בו מינות שאין לומר תורה מה תהא עליה שהרי היא כתובה ומונחת בקרן זוית. ע"כ נתן לה הדלקת הנר, שמצד הוראה החיצונה דתורה שבכתב אסורה, כאשר נוהגים הכופרים בתורה שבע"פ כפשטה ד"לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת". אמנם אוהבי תורת ה', הם הסומכים על דחז"ל שקבלו ויגעו ומצאו אמיתת ההבנה בתורה, ע"כ נמסרה לאישה הדלקת הנר לחיבובה של תורה...

הרב אברהם יצחק הכהן קוק עין איה ברכות א' פרק המישי אות כט

סיפור:

ראית את הרקיעים מתחלפים?

כשהיה הצדיק ר' ישראל מרוז"ין ילד קטן עשה לו פעם בערב שבת לפנות ערב גינה קטנה לשחק בה, כדרך הילדים. אחיו הצדיק, ר' אברהם, ראה את עיסוקו ואמר לו: הלא כבר קרוב הזמן של שבת קודש! נשא הילד את עיניו למרום, ואמר: אמנם כן. שאלו אחיו: וכי מהיכן אתה יודע זאת? השיבו הילד: האם לא תראה כי הרקיעים מתחלפים? (כמבואר בגמרא (שבת לד, ב) שניתן להבחין בשינוי צבע הרקיעים כאות לסוף היום)